

ПРОДУКТИВНІСТЬ І ЗАХИСТ НАСІННЄВОЇ КАРТОПЛІ ВІД ФІТОПАТОГЕНІВ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ САПРОФІТНИХ ТА ЕНДОФІТНИХ БАКТЕРІЙ

Наведено результати досліджень упродовж 2010–2012 рр. щодо продуктивності рослин та ураженості бульб картоплі в урожаї грибними і бактеріальними хворобами за праймування садивних бульб сапрофітним бактерійним препаратом «КЛЕПС»® та ендосфитами, властивими сорту. Встановлено позитивну дію препарату «КЛЕПС»® та ендосфитів на продуктивність рослин картоплі. При цьому більш суттєво зростає урожай за застосування препарату «КЛЕПС»®. Водночас праймування садивних бульб упродовж 2–3 хв водним розчином у дозі 1 мл/л препарату «КЛЕПС»® та ендосфитів значною мірою запобігає ураженості бульб в урожаї паршею звичайною, сухою гниллю та ризоктоніозом. Натомість для сортів, які вивчались, більш ефективні ендосфити.

Ключові слова: картопля, сорти, біопрепарати, ендосфити, захист, урожайність, ураженість хворобами

Постановка проблеми. Біологічний захист рослин від хвороб за інтенсивного методу вирощування врожаїв – суттєвий чинник у підтриманні здоров'я і довілля.

Біотехнологічні методи захисту врожаїв стають поміркованою альтернативою інтенсивному землеробству, зокрема і галузі картоплярства.

Біопестициди зареєстровано у багатьох країнах світу для використання у захисті врожаїв за біологічного землеробства як альтернативу отрутохімікатам. Найбільш безпечними з них є препарати, створені на основі бактерій, які стимулюють імунну відповідь рос-

лин на проникнення фітопатогенів. Зокрема, такими є препарати, створені на основі ендоефітів картоплі.

Ендоефіти є частиною мікросвіту рослин, або мікробіому, який утворюють асоційовані з нею мікро- та наноорганізми, вони мають високий потенціал впливу на розвиток рослин і захист від біотичних та абіотичних чинників. Ендоефіти є джерелом біоактивних молекул з вищим потенціалом і спектром дії, ніж мікроорганізми з інших еконіш.

Ендоефітні мікроорганізми є невичерпним джерелом метаболітів, які не зустрічаються у жодній еконіші, окрім рослин. Продукти метаболізму їх мають потужнішу силу і спектр дії порівняно з ґрунтовими або будь-якими іншими мікроорганізмами [1].

На відміну від ризосферних бактерій, не здатних проникати в середину тканин рослин, ендоефітні бактерії є більш конкурентоспроможними щодо збереження популяцій, оскільки займають екологічну нішу в середині рослин і отримують практично все необхідне для життєдіяльності. Окрім того, ендоефіти знаходять захист у рослинному організмі від несприятливих умов, тобто ендоефіти захищають зсередини.

Ендоефітні бактерії забезпечують рослинного партнера мінеральними і органічними компонентами живлення, впливають на розвиток рослин власними гормонами і біостимуляторами, активують захисну систему протидії рослини несприятливим зовнішнім чинникам різної природи. Вони потрібні, коли необхідно очистити фітосферу від токсикантів і ксенобіотиків [1, 2, 5–7].

Ендоефіти проявляють антагоністичні властивості, індують системну стійкість рослин проти фітопатогенів і збалансовують антиоксидантні системи, поліпшуючи, таким чином, захист і розвиток рослин [1, 4, 5, 8, 9].

Резидентні ендоефіти мають складні організовані угруповання в тканинах рослин, які впливають на її гомеостаз і захист від біотичних та абіотичних чинників [1, 4, 10, 11].

Унаслідок заселення тканин рослин ендоефіти зберігаються в середині рослин протягом вегетаційного періоду [12]. Резидентні спільноти ендоефітів є невичерпним джерелом штамів, які мають біотехнологічне значення [10].

Зважаючи на зазначене, ендоефітні угруповання бактерій відіграють значну роль у розвитку рослини і протидії чинникам довкілля, а також є джерелом корисних для рослин бактерій з високим потенціалом для практичного використання.

Мета досліджень. Визначити вплив сапрофітних бактерій і ендоефітів, властивих сорту, на продуктивність рослин та протидії їх інфікуванню бульб збудниками грибних і бактеріальних хвороб у насадженнях насінневої картоплі.

Умови, матеріали і методика досліджень. Дослідження проводились в Інституті картоплярства НААН упродовж 2010–2012 рр. в південно-західній частині Правобережного Полісся України.

Ґрунти дослідного поля – дерново-середньопідзолисті супіщані та легкосуглинкові з нестабільним колоїдним комплексом, мало забезпечені кальцієм, магнеєм та іншими основами. Верхні горизонти ґрунтового розрізу характеризуються підвищеною кислотністю.

Глибина орного шару дослідного поля 19–21 см. Ґрунт має такі агрохімічні показники: вміст гумусу (за Тюрніним) – 1,32–2,68%; рухомих форм фосфору (за Кірсановим) – 11,5–13,3 мг; калію (за Масловою) – 8,0–8,9 мг/100 г ґрунту; рН сольової витяжки в орному шарі коливається в межах 4,9–5,2; гідролітична кислотність – 2,2–2,3 мг-екв./100 г ґрунту; ступінь насиченості основами – 46,3–59,8%; сума поглинутих основ – 2,1–4,1 мг-екв./100 г ґрунту.

Органічні добрива не вносили, обмежувались загортанням у ґрунт восени вегетативної маси пожнивної гірчиці. Навесні вносили нітроамофоску в дозі $N_{60-70}P_{60-70}K_{60-70}$.

Висаджували бульби насінневої фракції середньостиглих сортів Явір та Слов'янка і середньопізнього сорту Поліське джерело в останні 5 днів третьої декади квітня. Безпосередньо перед садінням бульби впродовж 2–3 хв витримували у водних розчинах (1 мл/л) препарату «КЛЕПС»® на основі сапрофітних бактерій *Pseudomonas sp.* 139 та ендоефітних бактерій, властивих тому сорту, що випробовувався. Контроль – змочування бульб звичайною водою. Мікробіологічний препарат «КЛЕПС»® та ендоефіти, виділені з культури тканин картоплі певного сорту, що застосовувались у дослідженнях, отримані в Інституті молекулярної біології та генетики НАН України.

Технологія вирощування загальноприйнята для насінницьких насаджень південно-західної частини Правобережного Полісся України. Урожай обліковувався поділянково з визначенням його структурного складу та ураженості бульб грибними та бактеріальними хворобами і шкідниками. Статистичну обробку результатів досліджень виконували із застосуванням дисперсійного аналізу.

Погодні умови за основними гідротермічними показниками (температурний режим та кількість опадів) різнились за роки проведен-

ня досліджень та мали суттєві відхилення від середніх багаторічних показників. Разом з тим 2011 р. був відносно сприятливим для накопичення достатнього врожаю бульб, 2010 і 2012 рр. за період інтенсивного накопичення врожаю бульб характеризуються меншою кількістю опадів порівняно із середньомісячною багаторічною.

Результати досліджень. Установлено, що дія на урожайність картоплі мікробіологічного препарату «КЛЕПС»® на основі сапрофітних бактерій *Pseudomonas sp.* 139 та ендоефітів, властивих сортам, що вивчались, значною мірою залежить від біологічних властивостей сорту та погодних умов у роки досліджень.

Найбільші врожаї по всіх сортах отримано в 2011 р. за сприятливих погодних умов для культури картоплі, насамперед щодо забезпеченості вологою в період бульбоутворення. Урожайність середньостиглих сортів Явір та Слов'янка відповідно становила 39,5–52,1 і 53,9–61,4 т/га, середньопізнього сорту Поліське джерело – 43,1–56,1 т/га.

У 2010–2012 рр. з меншою кількістю опадів порівняно із середньомісячною багаторічною за період інтенсивного розвитку і росту картоплі урожайність становить по сорту Явір 15,9–17,1 т/га, Слов'янка 22,7–24,7, Поліське джерело 17,4–20,5 т/га; у 2012 р. отримано урожай по сорту Явір 24,9–27,4 т/га, Слов'янка 20,8–25,9, Поліське джерело 28,1–30,0 т/га.

Натомість слід зазначити в усі роки досліджень позитивну дію препарату «КЛЕПС»® за праймування садивних бульб щодо підвищення урожайності всіх сортів, що вивчались. Урожайність за середнім показником за 2010–2012 рр. зростала по сорту Явір на 5,4 т/га, Слов'янка на 4,1, Поліське джерело на 4,9 т/га порівняно з контрольним варіантом, де бульби перед садінням змочувались водою.

Більш суттєвою є дія препарату «КЛЕПС»® щодо зростання урожайності за сприятливих для культури картоплі погодних умов, насамперед забезпеченості вологою в період бульбоутворення. За таких умов в 2011 р. підвищення врожайності становило по сорту Явір 12,6 т/га, Слов'янка 7,5, Поліське джерело 10,6 т/га проти контролю.

При застосуванні ендоефітних бактерій підвищення врожайності є дещо нижчим і сягає в середньому за роки досліджень по сорту Явір 3,9 т/га, Слов'янка 0,8, Поліське джерело 1,8 т/га порівняно з контролем.

При цьому певної закономірності щодо впливу ендоефітних бактерій на урожай картоплі стосовно до погодних умов року не спостерігається. Не встановлено певної закономірності щодо впливу

мікробіологічного препарату «КЛЕПС»® і ендоефітних бактерій на структурний склад бульб в урожаї.

Кількість бульб насінневої фракції є чинником властивості сорту щодо бульбоутворення. Зокрема, за середнім показником за роки досліджень кількість бульб насінневої фракції в урожаї становить по сорту Явір 62,2–64,9%, Слов'янка 43,7–44,8, Поліське джерело 49,3–55,1% (табл. 1).

Відносно впливу мікробіологічних препаратів на ураженість бульб грибними і бактеріальними хворобами, більш ефективним є праймування бульб перед садінням ендоефітами, властивими певному сорту. Так при застосуванні ендоефітів у 2011 р. на сорті Поліське джерело не встановлено в урожаї бульб, уражених сухою гниллю, паршею звичайною та ризоктоніозом, та бульб в урожаї сорту Слов'янка, уражених сухою гниллю і ризоктоніозом. Виявлено також меншу ураженість бульб в урожаї сухою гниллю на сорті Явір та паршею звичайною на сорті Слов'янка.

Позитивні, але дещо менш ефективні результати отримано щодо протидії грибним і бактеріальним хворобам бульб в урожаї при застосуванні препарату «КЛЕПС»® на основі бактерій *Pseudomonas sp.* 139. За обробки садивних бульб цим препаратом ураженість

Таблиця 1. Продуктивність різних сортів картоплі при застосуванні сапрофітних і ендоефітних бактерій шляхом праймування садивних бульб

Варіант	Урожайність, т/га				Фракційний склад урожаю, % (середнє за 2010–2012 рр.)		
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	середнє за 2010–2012 рр.	< 28 мм	28–60 мм	> 60 мм
Явір							
Контроль	15,9	39,5	24,9	26,8	14,1	64,9	21,0
«КЛЕПС» ®	17,1	52,1	27,4	32,2	12,6	67,1	20,3
Ендоефіти	16,5	48,8	26,8	30,7	11,8	62,2	26,0
Слов'янка							
Контроль	22,7	53,9	20,8	32,5	14,8	44,8	40,4
«КЛЕПС» ®	24,7	61,4	23,8	36,6	16,5	44,3	39,2
Ендоефіти	23,0	54,0	25,9	34,3	13,2	40,7	46,1
Поліське джерело							
Контроль	17,4	45,5	28,1	30,3	26,4	49,3	24,3
«КЛЕПС» ®	20,5	56,1	28,9	35,2	25,3	53,1	21,6
Ендоефіти	19,1	43,1	30,0	31,1	24,8	55,1	20,1

бульб в урожаї сухою гниллю становила у сортів Явір і Слов'янка 1,7%, без обробки – 5,0%. У сорту Поліське джерело не спостерігалось в урожаї бульб, уражених сухою гниллю.

При застосуванні цього препарату не було також бульб в урожаї, уражених паршею звичайною, у сортів Явір та Слов'янка.

Більш ефективну протидію щодо ураження бактеріальними і грибними хворобами бульб в урожаї при застосуванні препарату «КЛЕПС»® та ендодітів, властивих сорту, встановлено в 2012 р. Не виявлено ураженості бульб згідно з вимогами ДСТУ 4013-2001 «Сортові та посівні якості картоплі насінневої» у всіх сортів, що вивчалось, ризиктоніозом при застосуванні препарату «КЛЕПС»® та ендодітів, у сортів Явір та Слов'янка – паршею звичайною, Поліське джерело – сухою гниллю.

При застосуванні ендодітів не спостерігалось в урожаї бульб, уражених ризиктоніозом, у всіх сортів, проте були уражені бульби паршею звичайною від 0,3 до 0,5%, що не перевищує вимог ДСТУ 4013-2001 до насінневих бульб. Деяко більша ураженість бульб в урожаї паршею звичайною при застосуванні препарату «КЛЕПС»® (0,8–1,0%) за ураженості на контролі 1,7–2,2%.

Не уражені при застосуванні ендодітів сухою гниллю бульби в урожаї сортів Явір та Поліське джерело, ураженість бульб сорту Слов'янка становить 0,1% (табл. 2).

Таблиця 2. Ураженість бульб картоплі грибними і бактеріальними хворобами при застосуванні сапрофітних та ендодітних бактерій шляхом праймування садивних бульб (2011–2012 рр.)

Варіант	Ураженість бульб грибними та бактеріальними хворобами в урожаї,%					
	суха гниль		парша		ризиктоніоз	
	2011	2012	2011	2012	2011	2012
<i>Явір</i>						
Контроль	5,0	0,4	1,7	1,9	–	–
«КЛЕПС» ®	1,7	0,2	–	0,8	–	–
Ендодіти	1,7	–	–	0,4	–	–
<i>Слов'янка</i>						
Контроль	3,3	0,5	5,0	2,2	1,7	–
«КЛЕПС» ®	1,7	0,3	1,7	1,0	–	–
Ендодіти	–	0,1	–	0,5	–	–
<i>Поліське джерело</i>						
Контроль	6,7	0,3	–	1,7	1,7	–
«КЛЕПС» ®	–	0,2	1,7	0,6	–	–
Ендодіти	–	–	–	0,3	–	–

Висновки. При формуванні вихідного матеріалу для потреб оригінального насінництва картоплі доцільно використовувати сапрофітний бактеріальний препарат «КЛЕПС»® та ендоефіти, властиві сорту, шляхом праймування садивних бульб їхнім водним розчином у дозі 1 мл/л, що значною мірою запобігає інфікуванню бульб грибами і бактеріальними хворобами.

Доведено позитивну дію препарату «КЛЕПС»® та ендоефітів, властивих сорту, на продуктивність рослин картоплі. При цьому більш суттєво зростає урожайність за обробки садивних бульб препаратом «КЛЕПС»®, суттєвим чинником при цьому є забезпеченість рослин картоплі вологою в період бульбоутворення.

На фракційний склад бульб в урожаї препарат «КЛЕПС»® та ендоефіти не впливали за наявності бульб насінневої фракції в межах 40,7–64,9%.

Перспективи подальших досліджень. Оптимізація прийомів щодо застосування бактерійних препаратів при репродукуванні насінневого матеріалу високих категорій, насамперед отриманих методами біотехнології.

1. Козировська Н.О. Ендоефіти. ua / Н.О. Козировська. – К., 2011. – 250 с.
2. Арданов П. Застосування ендоефітних бактерій для адаптації рослин картоплі *in vitro* до умов *ex vitro* з метою захисту насінневого матеріалу від фітопатогенів / П. Арданов, С. Лященко, О. Подоліч та ін. // Наука і інновації. – 2010. – Т. 6, № 6. – С. 51–55.
3. Подоліч О.В. Виявлення угруповань ендоефітних бактерій в асептичних рослинах картоплі після інокуляції *Pseudomonas sp.* ІМБГ 163 / О.В. Подоліч, Т.Л. Литвиненко, Т.М. Возьнюк та ін. // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. – 2006. – № 18. – С. 165–170.
4. Ardanov P. Endophytic bacteria enhancing growth and disease resistance of potato (*Solanum tuberosum* L.) / P. Ardanov, L. Ovcharenko, L. Zaets [et al.] // Biocontrol. – 2011. – Vol. 56. – P. 43–49.
5. Podolich O.V. Endophytic bacteria from potato *in vitro* activated by exogenic non-pathogenic bacteria / O.V. Podolich, P.E. Ardanov, T.M. Voznyuk [et al.] // Biopolym. Cell. – 2007. – Vol. 23, N 1. – P. 21–28.
6. Podolich O. Metilobacterium sp. Resides in unculturable state in potato tissues *in vitro* and becomes culturable after induction by *Pseudomonas fluorescens* IMGB 163 / O. Podolich, V. Laschevskyy, L. Ovcharenko [et al.] // J. Appl. Microbiol. – 2009. – Vol. 106, N 3. – P. 728–737.
7. Kovtunovych G. Use of the *gusA*- and *lux*-reporter genes in monitoring plant-bacteria interactions / G. Kovtunovych, M. Kovalchuk, O. Lar [et al.] // Prospects and applications for plant-associative bacteria. – Turku: Karhukopio OY, 2008. – P. 214–218.

8. Zaetz I.E. Effect of abacterial consortium on oxidative stress in soy bean plants in cadmium-contaminated soil / I.E. Zaetz, N.O. Kozyrovska // Biopolym. Cell. – 2008. – Vol. 24, N 3. – P. 246–254.

9. Zaetz I. Optimization of plant mineral nutrition under growth-limiting conditions at a lunar greenhouse / I. Zaetz, T. Voznyuk, M. Kovalchuk [et al.] // Kosm. Nauka Technol (Space Sci. Technol.). – 2006. – Vol. 12, N 4. – P. 1–8.

10. Podolich O.V. Endophytic bacteria from B potato *in vitro* activated by exogenic non-pathogenic bacteria / O.V. Podolich, P.E. Ardanov, T.M. Voznyuk [et al.] // Biopolym. Cell. – 2007. – Vol. 23, N 1. – P. 21–28.

11. Burlak O. A bacterial consortium attenuates a low-dose gamma irradiation effect in kalanchoe plantlets / O. Burlak, O. Lar, N.O. Kozyrovska [et al.] // Spanse Sci. Technol. – 2010. – Vol. 8, N 2. – P. 75–80.

12. Kozyrovska N. Survival of *Klebsiella oxytoca* VN13 engineered to bioluminescence on barley roots during plant vegetation / N. Kozyrovska, M. Alexeyev, G. Kovtunovych [et al.] // Microb. Releases. – 1994. – Vol. 2. – P. 262–265.

УДК 635.21:631.52:631.532.2

Л.В. ТИМКО, завідувач лабораторії насінництва

Поліське дослідне відділення Інституту картоплярства НААН

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВІДБОРУ КЛОНІВ СЕРЕД ГІБРИДІВ КАРТОПЛІ ВНУТРІШНЬОВИДОВОГО І СКЛАДНОГО ПОХОДЖЕННЯ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ СЕЛЕКЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Висвітлено результати оцінки прийомів формування вихідного матеріалу на ранніх стадіях селекційного процесу для відтворення на його основі оригінального насінневого матеріалу картоплі. Установлено, що найбільш ефективним є відбір 30–50 клонів у розсаднику другого основного сортовипробування. Це забезпечує за подальшого репродукування отриманого насінневого матеріалу

Картоплярство. 2012. Вип. 41

© Л.В. Тимко, 2012